

ESKİ SMYRNA (BAYRAKLI) EĞRİSEL PLANLI YAPILARI* CURVILINEAR BUILDINGS OF OLD SMYRNA (BAYRAKLI)

Bora ERTÜZÜN **

Duygu AKAR TANRIVER ***

Öz

Eski Smyrna İzmir Körfezi'nin kuzeydoğu kısmında, Yamanlar Dağının (antik Sipylos) eteğinde yer alan ve MÖ 3. binyıldan beri yerleşime sahne olan çok küçük bir burnun üzerinde kurulmuştur. Aynı zamanda Eski Smyrna kenti, Ege Havzası'nın Doğu kıyılarında ortaya çıkarılmış, Erken Demir Çağı mimarisine sahip en önemli yerleşimlerden biridir. Kentteki MÖ 10. yüzyıl ile başlayan mimari katmanlar, temel olarak dörtgen ve eğrisel (oval ya da apsidal) planlara sahip basit yapılardan başlayarak, MÖ 6. yüzyılın içlerinde çok odalı ve avlulu kompleks yapılara dönüşmüşlerdir. Çalışmanın amacı, Smyrna'daki bu gelişim sürecinde izlenebilen eğrisel planlı yapıları incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Hellen Mimarisi, Smyrna, Eğrisel Plan, İonia, Hellen Evi.

Abstract

Old Smyrna was founded on a very small promontory located at the foot of Yamanlar Mountain (ancient Sipylos) on the northern part of the Smyrnian gulf and inhabited since the beginning of the 3rd millennium. Old Smyrna (Bayraklı) Mound is one of the most important settlements that uncovered in Eastern coast of Aegean Basin which has the Early Iron Age architecture. The architectural layers which begins from 10th century B.C in Old Smyrna, has two main structure types. One of them is quadrangle planned structures and the other is curvilinear planned structures. These simple structure plans have turned into complex structures throughout in 6th century B.C. The aim of this paper is to examine curvilinear planned structures in Smyrna that exist during this process.

Keywords: Greek Architecture, Smyrna, Curvilinear plan, İonia, Greek House.

1. Giriş

Eski Smyrna (Bayraklı) Höyüğü, İzmir'in Bayraklı İlçesi sınırları içerisinde, İzmir Körfezi'nin kuzeydoğu kıyısında, Yamanlar Dağının güney eteğinde, denize yaklaşık 600 metre uzaklıkta bulunmaktadır. Höyüğe ait ilk bilgileri 19. yüzyılda yaşamış olan bir asker, diplomat ve gezgin Anton Prokesch von Osten ve ardından seyyah Charles Texier'den alırız (von Osten - Münch 1836: 156-160; Texier 2002: 13-24). Fakat höyük üzerinde ilk bilimsel nitelik taşıyan çalışmaları 1932 yılında Helene ve Franz Miltner çifti gerçekleştirmiştir (Miltner ve Miltner 1932). Bugün de devam etmekte olan sistemli kazı çalışmaları ise 1948 yılında Atina İngiliz Arkeoloji Enstitüsü ve Ankara Üniversitesi iş birliği ile başlatılmıştır. Yaklaşık 100 dönüm alanda yapılan çalışmalar ile günümüze kadar 18 dönümü gün yüzüne çıkarılmış olan kentin büyük bir kısmını sivil mimari örnekleri oluşturmaktadır. Özellikle Demir Çağı içerisinde Ege Havzası'nda bulunan çağdaş kentlerde görülen hemen her yapı tipini barındırması ve gelişimlerinin gözlemlenmesi bakımından Eski Smyrna Höyüğü önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Yunan sivil mimarisinde prostaslı, pastaslı ya da bir avlu etrafında kümelenmiş odalardan oluşan kompleks yapıların ortaya çıkması, temeli Bronz Çağlara dayanan bir gelişimin sonucudur. Demir Çağına ait en erken mimari örnekler dörtgen ya da eğrisel olarak planlanmış, çoğu zaman tek odalı ya da sundurmalı yapılardan oluşmaktadırlar¹. Ege Coğrafyasında ele geçen eğrisel planlı yapıların (oval ya da apsidal) hem sivil hem de kamusal yapılar (Özellikle erken kutsal yapılar) olarak kullanıldığını bilmekteyiz. Bu yapılar

* Bu makale DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Bora Ertüzün tarafından hazırlanan ve Haziran 2017 tarihinde kabul edilen "Eski Smyrna (Bayraklı) Arkaik Dönem Sivil Mimarisi" adlı Yüksek Lisans Tezi'nin bir kısmından üretilmiştir.

** Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, boraertuzun@gmail.com

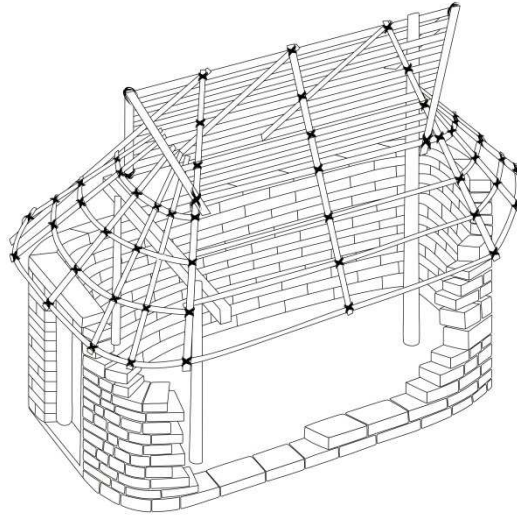
*** Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, duygu.akar@deu.edu.tr

¹ Detaylı bilgi için bkz. Ainian 1997, Fagerström 1988, Drerup 1969 ve Mallwitz 1981.

planları dolayısıyla genişletilmesi zor ve yapı içi organizasyonu bakımından kısıtlı imkânlarla sahip olduğu için zamanla yerlerini daha kolay şekillendirilebilen dörtgen planlı yapılara bırakmışlardır (Mallwitz 1981: 610). Ayrıca hızla gelişen kentlerde, ekonomik yer kullanımı açısından da eğrisel planlı yapılar uygun değildirler (Ainian 2001: 153 ve Lang 1998: 134). Bu çalışmada, Eski Smyrna'da ortaya çıkarılan ve oval ya da apsisli olarak tanımlanan eğrisel planlı yapılar ve bunların inşa edildikleri dönemlere ilişkin yeni gözlemler tanıtılacaktır.

2. Protogeometrik - Geometrik Dönem Smyrna Oval Evleri

Eski Smyrna Höyüğü'nde ele geçirilen en erken eğrisel planlı yapı H Açmasında bulunan ve MÖ 10. yüzyıla tarihlenen oval evdir (Resim 1). Kuzey-güney doğrultulu, tek sıra taş temelli ve üzeri kerpiç bloklarla inşa edilen yapı 2.75x4.30 metre boyutlarındadır (Akurgal 1997: 16). Ekrem Akurgal, yapının kerpiç duvarlarının 30 cm kalınlıkta olması nedeniyle ancak sazdan bir çatıyı taşıyabileceğini belirtmiş olup, yapının güneyinde ele geçirilen ve çatıyı taşıyabilecek ahşap bir direğin yuvasının bulunduğunu aktarmıştır (Akurgal 1997: 16-17). Bu yapı Eski Smyrna'da MÖ 10. yüzyılı temsil eden tek mimari buluntudur. Bu yapının yanında Ege Coğrafyasında karşımıza çıkan diğer çağdaş örneklerden bazıları Phokaia (Özyiğit 2005), Klazomenai (Aytaçlar 2004), Asine (Fagerström 1988: 21-28) ve Nikhoria'da (Fagerström 1988: 32-37) görülebilir.

Resim 1. MÖ 10. yüzyıla tarihlenen oval eve ait rekonstrüksiyon önerisi. (Akurgal 1997: Şek. 8c'den tekrar çizilmiştir)

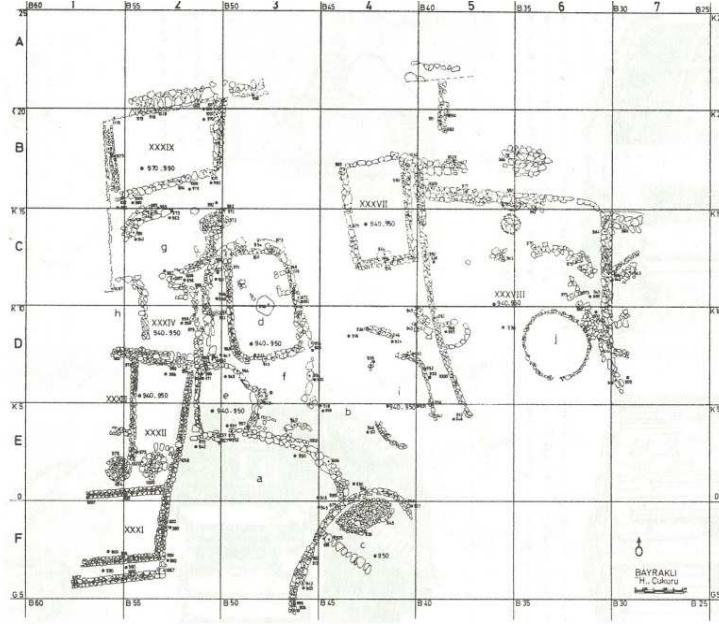
MÖ 8. yüzyılın sonuyla beraber Ege Havzası yerleşimlerinde eğrisel planlı yapıların kullanımında büyük bir düşüş görülürken bazı yerleşimlerde kullanımına devam edilmiştir (Lang 2001: 139). Eski Smyrna'da eğrisel planlı yapılar hiçbir zaman baskın yapı tipi olmamıştır. Fakat MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında, Ege Havzası'ndaki gelişime tezat oluşturacak şekilde bu kentte eğrisel planlı yapıların çoğaldığı gözlenir. H Açmasında ortaya çıkarılan MÖ 7. yüzyıl tabakalarında, bugün yerinde korunamayan c², d ve e yapıları³ (Resim 2) ve günümüze kadar bir kısmı korunabilmiş A8 ve G4⁴ Apsidal yapıları (Resim 3 ve 5) Eski Smyrna'da MÖ 7. yüzyılı temsil edebilecek örneklerdendir.

2017 yılında kazılarak ortaya çıkarılan A8 Apsidal yapısı tek sıra taş temel ile temsil edilmektedir. Kuzey-güney doğrultulu yapının sadece doğu kanadı korunabilmiştir ve yaklaşık uzunluğu 6,5 metredir. Yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen verilerle yapı MÖ 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir. Bununla beraber MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Banyolu Ev Yapısı ile ilişkili duvarların altında kalmasıyla, Banyolu Ev Yapısından daha erken olmalıdır. Kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiş bir diğer örnek ise G4 Yapısıdır. Yapı tahrip olduğu için net bilgilere ulaşılamasa da G3 Yapısı ile ilişkisi bizlere yapının tarihi hakkında fikir vermektedir. Yapı en geç MÖ 7. yüzyılın ortasında inşa edilmiş olmalıdır.

² Bu yapı ilk kez MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır.

³ Bu yapıların dışında bulunan a, b, g, h, i, f yapıları net planlar vermemektedirler. Bk. Akurgal 1997: 28-29.

⁴ Toplantı Megaronu olarak tanımlanan büyük yapının batı ve kuzey batısında, kuzey güney yönlü olarak uzanan G4 yapısına ait duvar kalıntıları günümüze kadar iyi korunmamıştır. Yapının tarihi net olmamakla beraber MÖ 7. yüzyılın 2. yarısında kullanılan Toplantı Megaronu'ndan daha erken bir tarihte inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

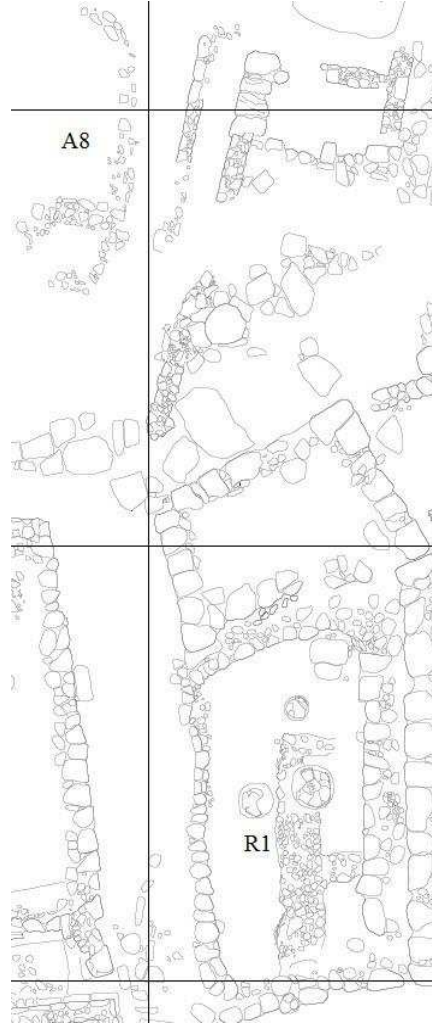

Resim 2. H Açması'nın MÖ 7. yüzyılın ilk yarısına ait planı; c, d ve e yapıları (Akurgal 1997: Şek.15'den).

3. Arkaik Dönem Smyrna'sındaki Eğrisel Planlı Yapılar

H Açması'nda 1948-1951 yılları arasında gerçekleşen kazılar, MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısında Smyrna'da dörtgen planlı kompleks yapıların da varlığını ortaya koymuştur (Akurgal 1997: 34-37). Bu dönemle birlikte Eski Smyrna'da eğrisel planlı yapıların sayısının azaldığı gözlenir. Nitekim, MÖ 7. yüzyılın sonu 6. yüzyılın ilk yarısı arasında sadece 2 adet eğrisel olanlı yapının varlığı kanıtlanabilmiştir. Bunlardan ilki Çifte Megaron'un doğusunda yer alan ve R. V. Nicholls'e ait kent planlarında Geometrik Döneme tarihlenmiş olan R1 Apsidal Yapısıdır (Resim 3-5). Yapı Geometrik Döneme tarihlenmiş olsa da 2017 yılında yapılan kazı çalışmalarında elde edilen veriler, yapının MÖ 7. yüzyılın sonu ve 6. yüzyılın başında kullanılıyor olduğunu gösterir. Elde edilen seramik buluntuların yanı sıra yapının kuzey ve doğu duvarlarında kullanılan taş işçiliğinin de, Athena Tapınağının MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen podyum duvarlarında görülen taş işçiliği (Akurgal 1997: Levha 64 a-b) ile aynı olması dikkat çekicidir. Sivil mimari örnekleri içinde nadir rastlanan büyüklükte andezit taşlarla poligonal duvar örgüsü ile örülen duvarlar günümüze kadar korunabilmiştir. Yapının batı ve güney duvarları tek sıra taş temel ile korunabilmiştir. Yaklaşık 26 m² büyüklüğünde olan yapının poligonal örgülü duvarları 80-90 cm kalınlığında olup yaklaşık 1 metreye kadar korunabilmiştir. Duvarların üzerinde kerpiç blokların kullanılıp kullanılmadığı kesin olmamakla beraber, büyük bir kısmı taştan olabilecek bu yapının çatı örtüsünü rahatça taşıyabileceği anlaşılmaktadır.

R1'in çağdaşı olan bir diğer yapı ise Athena Tapınağının güneybatısında yer alan C1 oval yapısıdır. Yapı 1970li yıllarda ortaya çıkarılmış, ancak günümüze kadar izleri çok zayıf olarak korunmuştur. Doğu-batı doğrultulu olan yapının doğu apsisine ait çok küçük bir kısım korunabilmiştir. Doğu-batı aksının en geniş yerinde yaklaşık 10 metre uzunluğa sahip olup, yaklaşık 30 m² büyüklüğündedir. Yapının korunabilen doğu apsisine bakıldığında oldukça küçük andezit taşlar ile örüldüğü görülmektedir ve korunabilen kalınlığı 44 cm kadardır. Batı Anadolu'da R1 ve C1 evleriyle tarihsel açıdan ilişkilendirilebilecek kadar geç yapılar, sadece Klazomenai (Ersoy 1999), Larisa (Boehlau - Schefold 1940) ve Mytilene (Ainian 1997) kentlerinde ele geçmiştir.

Resim 3. A8 ve R1 Apsidal yapılarının taş planı.

Smyrna'da eğrisel planlı sivil mimari örnekleri dışında ele geçen yegâne örnek ise R. V. Nicholls tarafından Rahibe Evi olarak tanımlanan apsidal yapıdır. Yapı, Athena Tapınağının MÖ 640'da inşa edilmiş olan podyumunun altında kalmaktadır. Bugün sadece doğu duvarına ait temel taşları korunabilmiş olan yapı MÖ 7. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir (Cook - Nicholls - Pyle 1998, 5-8).

SONUÇ

Eski Smyrna'da eğrisel planlı yapıların kullanımı MÖ 10. yüzyıldan MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir. Bu süreç içerisinde plansal olarak herhangi bir değişikliğe gidilmemiş olup, yapıların büyüklükleri 15-45 m² arasında değişiklik göstermektedir⁵. Yapıların sadece bir tanesi dini amaçlar için kullanılırken, diğerleri sivil mimari örnekleridir⁶.

⁵ MÖ 10-7. yüzyıllar arasında tespit edilmiş diğer eğrisel planlı yapıların boyutları için bkz. Lang 1996: 81.

⁶ Fransızca Lang, MÖ 10-7. yüzyıllar arasında araştırmış olduğu 21 yerleşim yerinden sadece altısında eğrisel planlı yapıların dini amaçlar ile kullanıldığını belirtmiştir. Lang 1996: 81-82.

Resim 4. R1 Apsidal Yapısının güneybatıdan görünümü.

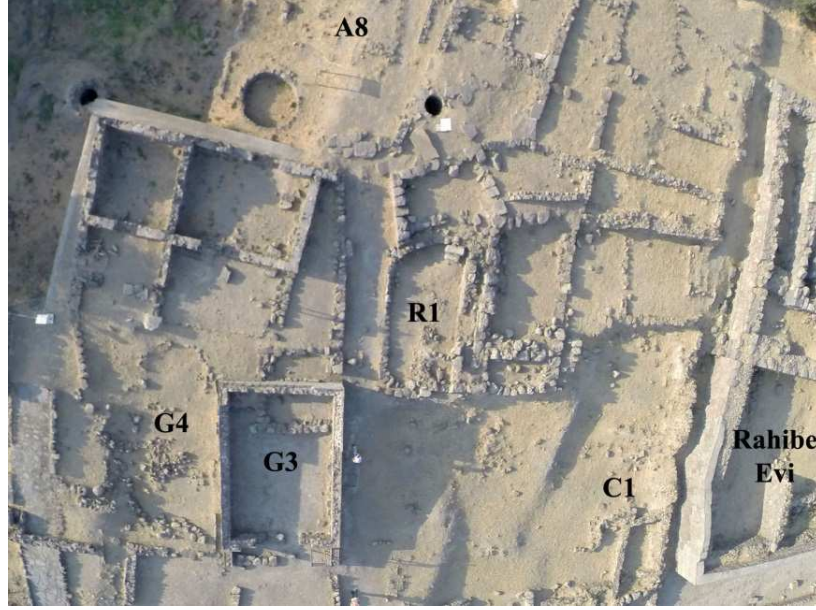
Yapıların teknik özellikleri birbirlerine oldukça benzerdir. Her yapı farklı yüksekliklerde olsa dahi, andezit taş temeller üzerine yükselmektedirler. Bugüne kadar sadece MÖ 10. yüzyıla tarihlenen oval evde kerpiç izlerine rastlanmıştır. Fakat bu tip yapıların hemen hepsinde kerpicin en yaygın malzeme olarak kullanıldığı bilinmektedir. Yapıların çatı örtüleri ise sazlardan yapılmaktadır⁷. MÖ geç 8. yüzyıl tabakalarında ortaya çıkarılan "c" oval yapısı dışında hiçbir yapının zemininde taş döşemeye rastlanmamıştır (Akurgal 1997: 28). Diğer yapıların zeminleri sıkıştırılmış toprak ya da kerpiç ile düzenlenmiş olmalıdır.

Erken Demir Çağında Ege Dünyası'nda iki temel kent planı karşımıza çıkar. Bunlardan ilki Emporio'da görülen müstakil planlama, diğeri ise Zagora örneğinde görebildiğimiz kümelenmiş planlamadır⁸. H Açmasında yürütülen çalışmalar, MÖ 7. yüzyılın sonuna doğru Eski Smyrna'da kümelenmiş konutların bulunduğu kabul edilebilir. Bu tip yerleşimlerde, eğrisel planlı yapıların, ekonomik yer kullanımı ve yeniden planlanamamaları gibi sorunlarından ötürü tercih edilmedikleri gözlenir⁹. Buna karşın, MÖ 8. yüzyılın sonunda dörtgen planlı ve birden çok odalı yapıların yaygınlaşması ile beraber Ege Havzası'nda eğrisel planlı yapıların örnekleri hızla azalırken, Eski Smyrna'da kümelenmiş yapıların bulunmasına rağmen sayıca az da olsa eğrisel planlı yapıların kullanılmaya devam edildiği görülmektedir.

⁷ Detaylı bilgi için bkz. Fagerström 1988: 106-110.

⁸ Temel kent planları için bkz. Lang 2002 ve Heilmeyer 1982.

⁹ Bu yoruma rağmen Lathouriza'da bulunan ve c. MÖ 700'e tarihlenen apsisli ve dörtgen planlı bir yapı ile Pyrrha'da bulunan benzer bir yapı, bizlere dörtgen planlı yapılar ile eğrisel planlı yapıların beraber kullanılabilirliklerini göstermiştir. Bu konuda bk. Ainian 1997: 92, 237 ve 238.

Resim 5. Eski Smyrna A8, C1, G4 ve A8 yapıları. Hava fotoğrafı

KAYNAKÇA

- AINIAN, A. Mazarakis (1997). "From Rulers' Dwellings to Temples: Architecture, Religion and Society in Early Iron Age Greece (1100-700 B.C.)", Jonsered: Paul Aströms Förlag.
- AINIAN, A. Mazarakis (2001). "From Huts to Houses in Early Iron Age in Greece", J. Rasmus Brandt ve Lars Karlsson (ed.), *From Huts to Houses Transformations of Ancient Societies - Proceedings of an International Seminar Book*, Stockholm, ss. 139-161.
- AKURGAL, Ekrem (1997). *Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- AYTAÇLAR, Nezih (2004). "The Early Iron Age at Klazomenai", A. Moustaka, E. Skarlatidou, M. C. Tzannes, Y. Ersoy (ed.), *Klazomenai, Teos and Abdera: "Metropoleis and Colony" Proceedings of the Symposium, Abdera 20-21 October 2000*, Thessaloniki: ss. 17-41.
- BOEHLAU, Johannes - SCHEFOLD, Karl (1940). *Larisa am Hermos*, Cilt:1, Berlin: Verlag Walter De Gruyter & Co.
- COOK, John M. - NICHOLLS, Richard V. - D. M. PYLE, D.M. (1998). "Old Smyrna Excavations: The Temples of Athena", (*The British School at Athens Supplementary*, Volume 30.
- DRERUP, Heinrich (1969). *Griechische Baukunst in Geometrischer Zeit*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Pub. ss. 6-17.
- ERSOY, Yaşar (1999). "Notes on History and Archaeology of Early Clazomenae", *Frühes Ionien Eine Bestandsaufnahme*, (*Milesische Forschungen* 5), ss. 149-178.
- FAGERSTRÖM, Kare (1988). *Greek Iron Age Architecture*, Göteborg : Paul Astroms Forlag.
- HEILMEYER, Wolf-Dieter (1982). *Frühgriechische Kunst*, Berlin : Gebr. Mann Verlag.
- LANG, Franziska (1996). *Archaische Siedlungen in Griechenland*, Berlin : Akademie Verlag.
- LANG, Franziska (1998). "The Greek Polis and City: its origins, conceptual definition and development", *O Arqueólogo Português*, S. 16, ss. 123-156.
- LANG, Franziska (2002). "Housing and Settlement in Archaic Greece", *Pallas*, S. 58, ss. 13-32.
- MALLWITZ, Alfred (1981). "Kritisches zur Architektur Griechenlands im 8. und 7. Jahrhundert", *Archäologischer Anzeiger*, ss. 599-642.
- MILTNER, Helene -MILTNER, Franz (1932). "Bericht über eine Voruntersuchung in Alt-Smyrna", *Jahresheften des Österreichisches Archäologisches Institut*, Beiheft XXVII, Wien: ss. 127-189.
- NICHOLLS, Richard V. (1991). "Early Monumental Religious Architecture at Old Smyrna", D. Buitron-Oliver (ed.), *New Perspectives In Early Greek Art (Studies in the History of Art Series 33)*, Washington : National Gallery of Art Pub.
- ÖZYİĞİT, Ömer (2005). "2003 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt:2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, ss. 43-50.
- TEXIER, Charles (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- VON ÖSTEN, Anton P. -MÜNCH, E.H. Joseph (1836). *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient 2*, Stuttgart.